

Розділ 6

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА; ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 343.85

Л. Ф. Гула

ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВИЙ ПОШУК ОРГАНІЗОВАНИХ ЗЛОЧИННИХ ГРУП

Розглянуто питання щодо здійснення оперативного пошуку фактичних даних про діяльність організованих злочинних груп. Окреслено пошукові ознаки фактичних даних про злочини, вчинені злочинними групами. Визначено джерела отримання первинної інформації про ознаки злочинів, учинених групами, а також ухвалення рішення за результатами перевірки.

Ключові слова: злочинна група, оперативний пошук, пошукові ознаки та основні напрями пошуку організованих злочинних груп.

Постановка проблеми. Необхідність оперативного пошуку насамперед зумовлена ініціативним характером ОРД (оперативно-розшукова діяльність); прихованим (замаскованим) процесом підготовки та вчинення протиправних діянь організованими злочинними групами; невизначеністю місця знаходження інформації про злочини та осіб, які їх учинили групою; потенційним характером отримання такої інформації, що виявляється лише за певних умов.

Проведення оперативного пошуку фактичних даних про злочини, що вчиняються організованими злочинними групами, зумовлюють: вимога законодавця щодо вжиття необхідних ОРЗ (оперативно-розшукові заходи) із запобігання, своєчасного виявлення, припинення та розслідування злочинів, учинених ОЗГ (організована злочинна група); наявність окремих ознак, що дозволяють висунути версії про вчинення злочинів організованою групою.

Також це обумовлено винятковою динамічністю, кількісними і якісними змінам у системі організованої злочинності, що об'єктивно актуалізує потребу багаторівневого впливу на неї, зокрема з боку оперативних підрозділів правоохоронних органів. Набуває пріоритетності

удосконалення оперативно-розшукової теорії пошуку ознак діяльності організованих злочинних груп.

Стан дослідження. Загальні проблеми виявлення злочинів, зокрема вчинених у складі групи, досліджували в роботах такі учені, як Ю. М. Антонян, О. Я. Басв, Б. І. Бараненко, Г. М. Бірюков, Р. С. Белкін, В. М. Биков, М. П. Водько, І. А. Возгрін, Р. Р. Галіакбаров, Ф. В. Глазирін, В. І. Грачов, А. І. Гуров, А. І. Долгова, О. Ф. Долженков, Л. Я. Драпкін, А. В. Дулов, В. А. Жбанков, А. В. Іщенко, В. М. Корнієнко, Ю. Г. Корухов, В. І. Куликов, В. П. Лавров, А. М. Ларін, І. М. Лузгін, В. Г. Лукашевич, В. А. Образцов, А. Л. Онучин, І. В. Потайчук, А. Р. Ратінов, А. П. Самонов, О. О. Толкаченко, К. Т. Чернова, А. Е. Чечетін, Б. С. Шабанов, Н. П. Яблоков та ін.

Метою статті є визначення поняття оперативного пошуку та використання його результатів у виявленні ознак організованих злочинних груп і фактів, що вказують на вчинення ними злочинів.

Виклад основних положень. Установлено, що основними негативними причинами, що впливають на пошук ознак злочинів, учинених організованими групами, є: недосконалість ведення оперативно-розшукових справ; недоліки в організації огляду місця події вчиненого злочину; неефективність взаємодії оперативних підрозділів з органами досудового слідства та ін. З наведеного зрозуміло, що складовою організаційної системи засобів боротьби з організованими формами злочинності є комплекс цілеспрямованих дій із використанням оперативно-розшукових сил, засобів і методів оперативно-розшукової діяльності [1, с. 38].

Головним завданням ОРД є пошук і фіксація фактичних даних про протиправну діяльність окремих осіб і груп, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України.

У теорії та практиці ОРД проблема загальної характеристики оперативного пошуку розглядалася в працях Г. М. Бірюкова, Е. О. Дідоренка, О. Ф. Долженкова, О. М. Джужи, В. П. Євтушка, В. П. Камиша, І. П. Козаченка, Я. Ю. Кондратьєва, С. І. Ніколаюка, М. А. Погорельського, В. Л. Регульського та ін.

Організовані форми злочинності, як соціальна система, володіють властивостями самозбереження і саморозвитку. Суспільна небезпека їх очевидна, тому слід зважати на ставлення держави і суспільства загалом до проблеми посилення боротьби з цією злочинністю.

Є істотні внутрішні суперечності між суб'єктами вказаної злочинності (різноманітними організованими злочинними групами), їх специфічною кримінальною діяльністю і, відповідно, надзвичайними потребами посилення боротьби з нею, з одного боку, і реально

існуючими можливостями (силами, засобами, заходами) цієї боротьби в сучасних умовах – з іншого. Знання і практичний облік цих суперечностей є украй важливими умовами, зокрема, для ефективного застосування оперативно-розшукових засобів і заходів на конкретні вияви групової злочинності [2, с. 8].

Серед причин указаної суперечності істотне місце посідає нестача обсягу потрібної інформації. Це обумовлює низький рівень організації і методичного забезпечення діяльності органів внутрішніх справ у цьому напрямі боротьби зі злочинністю, зокрема аналітичної роботи, планування, функціонування оперативно-інформаційних систем, комплексного використання і взаємодії всіх сил і засобів та ін. Це, природно, негативно впливає і на організацію, і на застосування оперативно-розшукових засобів і заходів у цій діяльності.

Отож, в основі оперативно-розшукової діяльності – оперативний пошук злочинних груп і осіб, котрі входять в їх склад, та встановлення процесу підготовки і вчинення ними злочинів.

Правильно, на наш погляд, організовану злочинну групу розглядати як об'єкт оперативно-розшукового пізнання, виділяючи в цьому випадку окремі елементи:

- організовану злочинну групу (як таку);
- середовище її функціонування;
- злочинну діяльність цієї групи;
- засоби впливу на групу та ін.

О. М. Джужа характеризує оперативний пошук як діяльність оперативних підрозділів, урегульовану нормативно-правовими актами із отримання, перевірки, систематизації та використання інформації, отриманої в процесі оперативного обслуговування об'єктів і галузей економіки, про ознаки злочинів, а також причетних до них осіб [3, с. 38–40].

О. О. Орлов пошук первинної оперативно-розшукової інформації визначає як комплекс оперативно-розшукових заходів, що здійснюються уповноважені оперативні підрозділи з метою виявлення та пізнання латентних злочинів та осіб, які їх учинили, а також установаження причин та умов учинення злочинів [4, с. 750].

М. Погорецький та В. Шеломенцев розглядають пошук фактичних даних про злочин як процес пізнання ще невідомої події злочину. Учені зазначають, що завданням оперативного пошуку є виявлення (відшукування) нової, ще невідомої (прихованої, замаскованої непізнаної тощо) інформації про злочини та осіб, причетних до їх учинення, а також установаження місцезнаходження предметів, які можуть бути засобами для розкриття злочину, виявлення осіб, які його вчинили,

причетні до обставин злочину і можуть бути допитані як свідки. Пошук фактичних даних про злочини може здійснюватися поза зв'язком із уже відомими фактами та особами. Сутність оперативного пошуку полягає в оперативному пізнанні події злочину через установлення носіїв інформації про цю подію [4, с. 750].

У теорії і практиці оперативний пошук осіб, предметів і подій розглядається як самостійна форма ОРД, якій притаманна низка ознак. У сукупності ці ознаки формують уявлення про сутність оперативного пошуку і його місце в системі оперативно-розшукової діяльності ОВС.

По-перше, оперативний пошук здійснюється не тільки у зв'язку з учиненим злочиним, а й незалежно від кримінальної події. Це характеризує оперативний пошук як ініціативну, активну дію, відмінну від інших оперативно-розшукових заходів, що здійснюються стосовно конкретних злочинів та осіб, які підозрюються у злочинній діяльності. Ініціативний оперативний пошук сприяє як ефективному оперативному обслуговуванню об'єктів, території, так і розкриттю злочинів, зокрема за межами зони обслуговування.

По-друге, характерною ознакою оперативного пошуку є комплексність розвідувальних заходів. Відповідно до компетенції оперативних підрозділів, оперативний пошук є найбільш важливим завданням, оскільки в їхньому розпорядженні знаходяться всі основні сили, засоби і методи ОРД.

Оперативний пошук як форма ОРД сприяє:

- своєчасному отриманню інформації про задумані та підготовлені злочини і здійсненню заходів щодо їх припинення і попередження;
- своєчасному отриманню інформації про вчинені злочини (особливо латентні) і здійсненню заходів для виявлення і викриття винних;
- забезпеченню прав та інтересів громадян, державних і громадських організацій шляхом виявлення і вилучення викраденого майна;
- отриманню інформації для аналізу та оцінки оперативної обстановки на території обслуговування і запровадженню заходів щодо оптимальної розстановки сил і для активізації боротьби з правопорушниками і злочинністю.

Ефективність здійснення пошуку фактичних даних про злочинні групи залежить від знання оперативним працівником: закономірностей виникнення злочинних груп, форми їх існування; способів учинення злочинів із приховування (маскування) їх слідів; знарядь засобів

вчинення злочинів; причин та умов, що сприяють учиненню; характеристики місця вчинення злочинів; характеристики членів угруповання та його лідера тощо.

Під час здійснення пошуку фактичних даних про злочинні групи використовуються: інформаційні пошукові системи (інформаційний або аналітичний пошук); програмно-технічні засоби пошуку в інформаційних системах (комп'ютерна розвідка або моніторинг мереж). Сутність пошуку фактичних даних про злочини, вчинені групою, полягає у такому: пізнанні шляхом здійснення ОРЗ явищ, що можуть стосуватись протиправного діяння, передбаченого КК України; виявленні за попередньо відомими суб'єктами пошукових ознак, об'єктів пошуку – кримінальних подій, осіб, предметів і речей, що містять ознаки злочинної діяльності; ототожненні предметів і речей, що були об'єктами злочинних посягань або використовувались у вчиненні злочинів; перевірці інформації про осіб та події, що становлять оперативний інтерес; прийнятті рішення за результатами перевірки; накопиченні, систематизації та здійсненні аналізу здобутої інформації.

Деякі вчені зазначають, що виявлення злочинних груп передбачає діяльність щодо виявлення осіб, від яких можна очікувати вчинення злочинів, а також тих, які вчинили злочини.

Б. Усенко та Н. Сидоренко зазначають, що діяльність оперативних підрозділів щодо виявлення осіб, від яких можна очікувати вчинення злочинів, полягає в організації роботи щодо поставлення їх на оперативно-розшуковий облік. Також організація роботи негласного апарату повинна здійснюватися так, щоб вони, поряд зі спостереженням, чинили щодо цих осіб виховно-профілактичний вплив [4, с. 157].

О. Ключіко підкреслює, що діяльність оперативних підрозділів щодо виявлення осіб, які вчинили злочини, полягає в здійсненні організаційних і тактичних заходів з метою виявлення фактичних даних, котрі вказують на ознаки злочину і причетність до нього конкретних осіб, а також припинення злочинів, що продовжуються. Знання тактичних прийомів, уміння обрати серед них необхідні, правильне їх застосування визначає ефективність такої діяльності [4, с. 158].

Діяльність оперативних підрозділів із виявлення і викриття організованих злочинних груп може бути цілеспрямованою тільки у тому випадку, коли ця організація продумана. Зазначимо, що в основі організації і тактики виявлення організованих злочинних груп є організаційні і тактичні прийоми, методи оперативного пошуку з виявлення осіб і фактів, що становлять оперативний інтерес. Водночас під час здійснення оперативно-розшукових заходів щодо виявлення організованих злочинних груп простежуються деякі особливості [5, с. 10].

Дослідження літературних джерел довело, що ознаками, що становлять підставу для віднесення протиправних групових формувань до організованих злочинних груп, є:

- спеціальне умисне їх створення з метою систематичного (або одноразового, такого, що вимагає високої організації групових дій) злочинного заволодіння матеріальними цінностями у великих або особливо великих розмірах;
- єдність і постійність цих цілей, корислива мотивація протиправної діяльності;
- ретельна попередня підготовка, безпосереднє організаційне, технічне і інше ресурсне забезпечення конкретних злочинних дій;
- оптимальний кількісний склад, обумовлений поставленими груповими цілями, вибором шляхів і засобів для їх досягнення, а також ступенем розвиненості груп;
- усвідомлене ставлення спільників до свого членства і участі в злочинній діяльності групи;
- високий ступінь контактності спільників і стійкість злочинної діяльності, що є для них наочним джерелом засобів існування;
- наявність лідерства, а також обов'язкових неформальних норм групової поведінки [2, с. 12–13].

Через перелічені ознаки злочинна діяльність цих груп досягає високої ефективності (з погляду отримання кінцевих корисливих результатів), а також великої тривалості і широких територіальних масштабів.

Б. І. Бараненко і А. І. П'ясецький, аналізуючи перелічені ознаки, зробили висновок, що визначальними ознаками організованої злочинної групи є не одиничні особливості кримінології або кримінально-правових рис або властивостей, а комплекс кримінологічних, соціально-психологічних і кримінально-правових елементів, що формують цілісне уявлення про вказане формування як про неформальну протиправну спільність, що досягла такого ступеня інтеграції і такого рівня організації злочинної діяльності, які близькі за статусом до колективу і колективної злочинної діяльності [2, с. 14–13].

Виявлені та охарактеризовані ознаки єдині для різних організованих злочинних формувань. Цей комплекс ознак є першоосною для розроблення критеріїв розпізнавання організованих злочинних груп і їх злочинної діяльності (і у кримінології, оперативно-розшуковій діяльності, і кримінально-правовому розумінні).

Під час проведення оперативного пошуку необхідно виявляти ознаки, що побічно вказують на існування організованих злочинних груп.

Це насамперед збільшення кількості:

- вчинення убивств на замовлення;
- крадіжок і розбійних нападів із проникненням у житло громадян, вимагань;
- викрадань культурних цінностей;
- легалізації «відмивання» коштів, здобутих злочинним шляхом;
- шахрайства з фінансовими ресурсами;
- незаконної господарської діяльності;
- протидії законній господарській діяльності;
- викрадень автотранспорту та людей;
- торгівлі людьми;
- правопорушень, пов'язаних з роздержавленням земельних ресурсів;
- повідомлення про зібрання, що проводяться на території, кримінальних елементів та ін.

Первинними сигналами про наявність у регіоні злочинних груп стають факти насильства одних злочинців над іншими (зокрема встановлювані під час розслідування кримінальних проваджень про вбивства, заподіяння тілесних ушкоджень або під час розшуку осіб, які зникли безвісти) та ін.

Організація оперативно-розшукових заходів щодо отримання цих відомостей здійснюється за участю всіх сил, засобів і заходів, які мають у своєму розпорядженні оперативні підрозділи органів внутрішніх справ.

Указані ознаки можуть бути виявлені в процесі проведення:

- оперативного обслуговування територій та об'єктів;
- оперативного пошуку осіб і фактів, що становлять оперативний інтерес;
- використання негласного апарату;
- проведення оперативно-розшукових заходів у межах оперативно-розшукових справ;
- за матеріалами розслідування, які знаходяться у провадженні органів досудового слідства;
- вивчення загальних і спеціальних інформаційно-пошукових систем;
- повідомлення інших державних правоохоронних органів;
- повідомлення ЗМІ та громадян.

А. Є. Чечетін і В. К. Якунін зазначають, що закономірності виникнення пошукової інформації виявляються в процесі:

- формування злочинної групи, коли особи з антигромадською установкою налагоджують між собою постійний контакт;

- залучення до групи нових осіб;
- попередньої підготовки до вчинення злочинів [6, с. 49].

Збір і аналіз інформації про вказані елементи об'єкта якраз і становлять початкову стадію оперативно-тактичного впливу на організовані злочинні групи, а саме – стадію оцінки оперативної обстановки (ситуації), логічним продовженням якої є прийняття обґрунтованих тактичних рішень. Реалізація останніх можлива в різноманітних формах, але головне – в плануванні тактичних заходів у процесі всіх етапів виявлення конкретних групових формувань [7, с. 177].

Сучасна аналітична розвідка проводиться безпосередньо в інформаційному середовищі, отримання нових знань на підставі аналізу зібраних, отриманих повідомлень і даних, які є результатом, як правило, не лише отриманої, а й попередньо обробленої та структурованої інформації.

Здійснення оперативного пошуку значущої інформації щодо організованих злочинних груп визначається відповідно до конкретної оперативної обстановки за такими напрямками:

- встановлення постійних контактів із членами злочинного угруповання, проникнення у кримінальне середовище будь-якої про-типравної спрямованості;
- здобуття з допомогою конфідентів оперативно-розшукової інформації безпосередньо з кримінального середовища, що дозволяє встановити її дійсні злочинні наміри, мотивацію, розподіл у групі рольових функцій відповідно до спеціалізації на вчинення будь-яких видів чи груп злочинів, або спрямованості на вчинення будь-яких злочинів у виді промислу.

Найважливішими напрямками оперативного пошуку про організовані злочинні групи мають бути:

- щоденні зведення про злочини, які вчинюються в області; матеріали СОГ, зібрані під час виїзду й огляду місць події (у разі отримання відомостей про те, що злочин учинено організованою злочинною групою);
- повідомлення оперативних працівників, оперативно значуща інформація, що надходить у порядку взаємодії з пенітенціарних установ;
- виявлення додаткових ознак функціонування організованих кримінальних структур, які ще не взяті під оперативний облік оперативними підрозділами ОВС;
- матеріали щодо вилучення вогнепальної зброї, яка незаконно перебувала у володінні особи, виявлення і вилучення наркотичних засобів, значних грошових і матеріальних цінностей, антикваріату,

інших контрабандних товарів, кримінальне переслідування за якими припинено;

– матеріали оперативно-розшукових справ, які тривалий час не реалізовані або припинені за вигаданими мотивами;

– матеріали контролюючих фінансових органів, повідомлення, заяви і скарги громадян, що містять інформацію про укладення нелегальних господарчих угод, виробництво фальсифікованих, підакцизних товарів, функціонування комерційних структур, які отримують доходи від того, що ошукують населення, і державних підприємств різних форм власності під заступництвом чиновників ОВС тощо.

Висновки. Організація оперативного пошуку щодо отримання відомостей стосовно організованих злочинних груп здійснюється за участю всіх сил, засобів і заходів, які мають у своєму розпорядженні оперативні підрозділи органів внутрішніх справ.

В основі організації оперативного пошуку злочинів, що вчиняються організованими злочинними груп, – організаційні і тактичні прийоми, методи ОРД із виявлення осіб і фактів, що становлять оперативний інтерес. Основа оперативного пошуку значущої інформації щодо організованих злочинних груп визначається відповідно до конкретної оперативної обстановки за наведеними напрямками.

1. Гребельский Д. В. Теоретические основы и организационно-правовые проблемы оперативно-розыскной деятельности органов внутренних дел / Д. В. Гребельский. – М.: Академия МВД СССР, 1977. – 170 с.

2. Бараненко Б. И. Организованная преступность как объект специального оперативно-розыскного воздействия органов внутренних дел: сборник научных трудов / Б. И. Бараненко, А. И. Пясецкий. – К.: КВШ МВД СССР, 1991. – С. 8–22.

3. Джужа О. М. Поняття та сутність аналітичної розвідки. Організація інформаційно-аналітичної роботи підрозділів ДСБЕЗ МВС України у протидії економічним злочинам: доповіді провідних вчених, представників громадськості, державних службовців та працівників підрозділів ДСБЕЗ на міжвідомчому семінарі-наradі / О. М. Джужа, Ю. Ю. Орлов; відп. ред. Л. П. Скалозуб, В. І. Василичук, В. Д. Сапсай. – К., 2009. – С. 37–46.

4. Міжнародна поліцейська енциклопедія: у 10 т. / відп. ред.: В. В. Коваленко, Є. М. Моїсєєв, В. Я. Тацій, Ю. С. Шемшученко. – Т. 6. Оперативно-розшукова діяльність поліції (міліції). – К.: Атіка, 2009. – 1128 с.

5. Шабанов Б. С. Организация работы по выявлению организованных преступных групп: лекция / Б. С. Шабанов. – Ташкент: ТВШ МВД СССР, 1990. – 24 с.

6. Чететин А. Е. Некоторые особенности выявления организованных групп: межвузовский сборник научных трудов / А. Е. Чететин, В. К. Якунин. – Омск: ВШМ МВД СССР, 1988. – С. 48–65.

7. Бараненко Б. І. Особливості оперативно-розшукового впливу на організовані злочинні групи корисливо-насильницьких злочинців / Б. І. Бараненко, А. І. Пясецький // Наукові розробки академії – вдосконалення практичної діяльності та підготовки кадрів органів внутрішніх справ (за результатами науково-дослідних робіт у 1993 році): матеріали наук.-практич. конф. (Київ, 1–2 лютого 1994 року). – К.: УАВС, 1994. – С. 177–182.

Гула Л. Ф. Оперативно-розыскной поиск организованных преступных групп

Рассмотрен вопрос относительно осуществления оперативного поиска фактических данных о деятельности организованных преступных групп. Очерчены поисковые признаки фактических данных о преступлениях, совершенных преступными группами. Определен порядок получения и проверки первичной информации о признаках преступлений, совершенных группами, а также принятия определенного решения по результатам проверки. Сделан акцент на выявлении новой информации во время поиска фактических данных о преступлениях, совершенных преступными группами, связанной с распознаванием среди большого количества информационных объектов именно тех, что касаются признаков определенного противоправного деяния, совершенного группой, ответственность за которое предусмотрена УК Украины.

Ключевые слова: преступная группа, оперативный поиск, поисковые признаки и основные направления поиска организованных преступных групп.

Hula L. F. Operative Search of Organized Criminal Groups.

The article deals with the realization of operative retrieval of actual data about activity of the organized criminal groups. The searching features of actual data of crimes committed by criminal groups are outlined. The sources of primary information about the signs of crimes committed by groups and the decision-making by the results of verification are defined. Exposure of new information during the retrieval of actual data about crimes committed by criminal groups, related to recognition among plenty of information objects exactly those, concerning the signs against legal act committed by a group, envisage responsibility under applicable legislation of Ukraine. The necessity of operative search is predefined: by initiative character of gang; by the hidden (disguised) process of preparation and perpetration against legal acts by the organized criminal groups; by the vagueness of information concerning crime scenes and criminals; potential nature of the obtaining such information which appears only under certain conditions.

Exactly all of it adds exceptional dynamic to the quantitative and quality changes in the system of the combating against organized crime that objectively predetermined the necessity of the multilevel reaction, in particular, from the side of operative subdivisions activity of law enforcement authorities. The necessity of improvement of operative search theory of searching features of organized criminal groups activity appears constantly.

Key words: criminal group, operative search, searching features and main directions of the organized crime search.

Стаття надійшла 2 березня 2015 р.